

פמיניזם

דפנה
יזרעאלי

מעמד האשה בעולם ובישראל

הבדלי תרבות בתפקידים ובתכונות. בחברות שהמבנה שלהן אינו מורכב ביותר מוגדרות עבודות שונות, כגון בנייה, ציד, שאיבת מים, עיבוד האדמה או רקמה עדינה, לפעמים כעבודות המתאימות לגברים בלבד, ובחברות אחרות - עבודות המתאימות לנשים בלבד. בימינו, למשל, הגברים בארצות המוסלמיות בצפון אפריקה עורכים את הקניות בשוק; אבל יש ארצות במערב אפריקה, כגון ניגריה, שבהן הנשים לא זו בלבד שהן עורכות את הקניות בשוק, אלא גם מנהלות את השווקים השונים. בכרית המועצות עובדות נשים רבות בתיקון כבישים ובנהיגת משאיות ככרות, עבודות הנחשבות "גבריות" אצלנו. הגדרתה של עבודה כ"גברית" או כ"נשית" עשויה להשתנות במהלך הזמן. עבודת מזכירות, למשל, נחשבת עדיין אצל רבים כמשרה המתאימה אך ורק לאשה, אך במאה התשע-עשרה עסקו בעבודות אלה גברים בלבד. עד לפני כמה עשרות שנים עבדו בכנקים בישראל פקידים גברים - העבודה בכנק נחשבה לא מתאימה לנשים: היום למעלה ממחצית עובדי הכנקים הם נשים.

בחברות הפחות מפותחות מוקרשים רוב חייהן של הנשים להבאת ילדים לעולם ולהנקהם. משום כך מוגבל תופש התנועה שלהן ולכן מבוצעים תפקידיהן המסורתיים בבית או לידו. ברוב החברות המתועשות יולדות הנשים מעט ילדים ורבות אינן מיניקות את תינוקותיהן אלא מזינות אותם מבקבוק. יש לזכור אפוא תופש תנועה רב יותר מאשר בעבר. אך אין צריך לומר שגם בחברות המתועשות הנשים הן הגושאות בעיקר האחריות לגידול הילדים.

מדוע גידול ילדים הוא עיסוק נשי בעיקרו? האמונה הרווחת היא שלנשים יש אינסטינקט של הורות שהגברים חסרים אותו, שהנשים חמימות יותר, דואגות יותר - ולכן גם מתאימות יותר

מכל חברה, גם הראשונית והפחות מורכבת ביותר, יש מערכת של חלוקה לתפקידים: כל חברה זקוקה לכך לשם המשך קיומה. חברות שמבניהן פשוט מתחלקים התפקידים, הזכויות והחובות, וגם הכבוד, על-פי תכונות שאין לאדם שליטה עליהן - גילו, מינו ומוצאו המשפחתי. נוסף על התפקידים הביולוגיים הקשורים להמשיכות המין מקצה החברה משימות שונות לגברים ולנשים במשק הבית, בהכנת המזון והצייד היה, למן שחר ההיסטוריה, בדרך-כלל תפקיד גברי; הבישול היה בדרך-כלל תפקידן של הנשים, בייצור מוצרים ובפולחן הדתי. גם בחברה שלנו, במאה העשרים, מעוררים בדרך-כלל בנים ובנות לפתח מסנות אישיות שונות ונפרדות, מזג וכישורים שונים ונפרדים הן תחושות, דרכי חשיבה, דרכי הבעה ודרכי התנהגות המבדילים בין בני שני המינים. חלוקת הזכויות, החובות והכבוד נעשית היום יותר לפי כישוריו של האדם, השכלתו והישגיו ופחות לפי זהותו המינית. אף-על-פי-כן עדיין יש משקל רב להבדלי המין בין נשים לגברים בחלוקת התפקידים במשפחה ובעבודה, במתן סמכויות ובציפיות של התנהגות.

הבדלים מיניים הם גם תוצרי תרבות. נהוג לחשוב שתפישותינו בדבר משמעותם של הבדלי המין וכיחס לנשים שאנו רואים בהם נכונים ומתאימים לגברים או לנשים קשורים ישירות להבדלים הביולוגיים ביניהם. אלא שהקשר בין התפקידים בחברה לבין התפקידים הביולוגיים אינו ישיד כלל. מבצע-אמנם מציב לנו גבולות מסוימים, אך הם עשויים להשתנות ולהיות מותווים מחדש בדרכים חברתיות. דרכי התנהגות הנראות כאילו הן נובעות מהכרח ביולוגי הן בדרך-כלל פרי יצירתם של אנשים החיים בתרבות מסוימת; הן שונות מביולוגיה השונות - ואף בתחומיה של תרבות אחת.

יותר מנשיות וכן התפקידים התכונות הקשורים בה שינוי
 הגזירות של מעמד האשה שונה בתרבויות השונות. בקצה האחד
 של סולם הדברלים חוקה האשה לכיתה ומתייחסים אליה כאן
 חלק מנכסי אביה או בעלה, רכוש שהם יסלים לקנותו, למוכרו
 או לתתו כרצונה. בקצה האחר של סולם זה לנשים זכויות
 חוקיות מלאות ועמדת כוח בציבור. אבל בשום חברה אין לך
 שוויון בגישה לאמצעי כלכלה, לזיקרה ולהשפעה פוליטית.

גורמים המשפיעים על אי-השוויון. בין שא
 הדברים המשפיעים על מעמדן של הנשים וכתן בחברה מונים
 החוקים את הגורמים הבאים: נשים נהנות מיוקרה רבה
 ובמספר רב יותר בחברות פטריארכאליות - חברות שהיחס
 המשפטי היוושה עוברים בהן דרך ק השוסלת של האם -
 מאשר בחברות פטריארכאליות שהיחס היוושה עוברים בהן
 דרך ק השוסלת של האב. הבדלה זו כחה יפה במקרים שבהם
 זכות לרשת רכוש. מעמד האשה גבוה יותר ככל שהנשים
 שותפות לייצור מזון ומוצרים אחרים, נפרט אם עבודתן יוצרת
 רווחים ואם יש להן שליטה במערך הקנייה והמכירה של פי
 עבודתן. מעמדן מתחוק ככל שהן מעורבות בפעילות הכלכלית.
 ואם אין הן מעורבות בכך - נחלש מעמדן. מעמד הנשים גבוה
 יותר בחברות שבהן אסור לגבר לשאת יותר מאשה אחת,
 בחברות שנישואין בגיל צעיר מאוד אינם מותרים ובחברות
 שאינן מנצות מנשים הדומניות שוות לרכוש השכלה בהן
 המדינות כימיט יש חוקים שאינם מאפשרים את קיומם של
 נהגים כאלה, אבל יש מקומות שנהגים אלה הם חלק ממורשת
 התרבות הם קיימים בהם הלכה למעשה. הדברים אחרים
 במדינתם, גם בישראל.

השפעת החברה על הנצחת ההבדלים. נכל
 תחומי החברה יש ציפיות מסוימות מגברים, השונות מהציפיות
 מן הנשים. ציפיות אלה מועברות מדור לדור באמצעות החינוך
 התרבותי; הן נלמדות מורים ומטורים, באמצעות ספרי לימוד
 וכימיטו גם באמצעות תוכניות טלוויזיה ופרסומות, כך, למשל,
 מתארחות נשים בספרי ילדים כדרך-כלל בתור אמנות העיסה
 את עבודות הבית, האמנות כמי שצצאים לעבוד בחצר. האמנות
 מתארחות כמי שמספקת לילדים תמיכה רגשית, האמנות -
 ספקי ידע וחוכמה. בנדהילדים מעודדים את הבנות לשחק
 במוטות ואת הבנים מעודדים לשחק במכוניות. בבית-הספר
 מעודדים את הבנות לבחור נשיעורי תפירה וכישול טאם יש
 אפשרות של בחירה ואת הבנים מעודדים לבחור בנגינת א
 באלקטרוניקה. עיתוני נוער נוהגים לציין את חשיבותה של
 הזרפה המינית של הבת ואת חשיבות הדישנים בלימודים של
 הבן.
 כל דור מתאים את עצמו לציפיות החברתיות השונות
 מגברים ומנשים, מכיוון שמגיל צעיר קולטים הכול את
 אורח-חיה של החברה ומאמצים את אמונותיה וערכיה. סתם
 החברות של היום תופשים הגברים הנשים לבחור את
 מקצועותיהם ותפקידיהם במספחה; העוק מתיר זאת, אך ההש
 שהחברה תסתייג מאלה המפירים את הנהגים המקובלים מתוך
 את מי שרוצים לבחור בתפקיד שאינו "הולם" את מינה הלו
 המחלים לבחור בבית-הספר נשיעורי כישול וכלכלה בהן
 הבעל הנשאר בבית כשעה שאשתו יוצאת להגשים את כישוריה
 בעולם מקצועי משלה - עלולים להתקבל בחברה כשוליים
 וכלגלוג, ויהיו גם מי שיביע ספקות לגבי גבריותם. אשה חשה
 להצלחה בתחום שאינו "נשי" עשויה להיתפש כלא-נשית או כמי
 שנחלה כישלון כרעיה וכאם. דרבה להציג, חלקם גלויים חלקם

לגדל ילדים. אך תוקפה של הנחה זו מוסל בספק. לא בכל חברה
 מגלות הנשים המימות ורוך. האנתרופולוגית האמריקנית
 פרגנס מיד חקרה את אורח-חיהם של בני שלושה שבטים הדיים
 באיי האוקיינוס השקט. בשבט אחד, האַרְפֶּש, גם הנשים וגם
 הגברים שקטים ועדינים כמוגם - תכונות הנחשבות "נשיות"
 בחברה שלנו. בשבט זה האבות שותפים לטיפול בתינוק משעת
 לידתו. בשבט אחר, הקנדוטמור (שבט של ציידים ראשים), גם
 הגברים וגם הנשים תוקפניים מאוד - תכונה הנחשבת בחברה
 שלנו "גברית". האמנות בשבט זה מתייחסות לתינוקותיהן יחס
 של דחיה וניכור, וכשהללו מתגברים נעשים גם הם לבגיארים
 תוקפניים. בנות המעמד העליון באנגליה הוויקטוריאנית גיחו
 את הטיפול בעולליהן למטפלות ולאומנות, עד שהילדים גדלו
 ואפשר היה לשלוח אותם לפנימויות. במקומות רבים בעולם
 נחשבו הפלה מלאכותית ורצח תינוקות לאמצעים מקובלים
 לפיקוח על הילודה; ללא שיתוף פעולה של נשים לא היה יכול
 התהליך הזה להתבצע. כנגד זה רב והולך בישראל, בשנים
 האחרונות, מספר האבות הדורשים לקבל לרשותם את ילדיהם
 כחלק מהסכם הגירושין, ואף מקבלים אותם לרשותם ומגדלים
 אותם. יש אמנם קשר בין הטיפול בילדים והבדלי המין - רק
 נשים יכולות ללדת ורק הן יכולות להניק; אבל חיבה לילדים
 וטיפול מסור בתינוקות אינם נהלת הנשים בלבד וגם אינם
 מאפיינים את כל הנשים.

מעמד הנשים נחות ממעמד הגברים. אין
 בידינו עדויות מצקות לקיומה בשחר ההיסטוריה של החברה
 המַטְרִיַּארכֵאלית - חברה שהנשים שלטו בה. כל החברות שיש לנו
 עדויות עליהן היו פַּטְרִיַּארכֵאליות - בשליטת הגברים - במידה זו
 או אחרת. מעמדן הנחות של נשים בכל החברות מוסבר בתלותן
 בגברים בכל הקשור באספקת מזון והגנה בשנים שבהן הן יולדות
 ילדים ומגדלות אותם. בחברות הלא מורכבות - אלה הן כמעט
 כל שנות בגרותה של האשה. כחה הבכיר של הגברים ומעמדם
 היכה אפוא שורש בכל תחומי התרבות והביא לכך שגבריות,
 ותכונות ותפקידים הקשורים בה, נחשבים בכל מקום לזיקרתיים

נערה קוראת בתורה, קיבוץ יהל

מועמד האשה בעולם ובישראל

פמיניסטיות בישראל (מימין לשמאל): רחל אוסטרוביץ, אביבה עיני, דפנה דור, מירה אריאל ואמירה גלבלום

חינוך. התפשטותם של אמצעי המניעה ונפיצותם הגישה החופשית יותר למוסדות להשכלה הם שתיים מן ההתפתחויות החשובות ביותר בדורנו ביחס למעמד האשה ותפקידה בחברה. אמצעי המניעה העניקו לנשים שליטה רבה יותר בגופן ואת הזכות להיות שותפות להחלטה מתי להביא צאצאים לעולם. אך השימוש באמצעי מניעה עדיין נתקל בהתנגדות רבה, בעיקר בחברות שבהן לשמרנות הרתית יש השפעה פוליטית. החינוך נתן לנשים גישה למשאבים שאיפשרו להן להתקדם. זכות האפשרויות השוות בתחום החינוך וההשכלה היא אחת מזכויות היסוד שנקבעו במגילת זכויות האדם והתקבלו, לפחות על הנייר, על-ידי מדינות רבות; אך עדיין רוב האנאלפביתים (מי שאינם יודעים קרוא וכתוב) בעולם הם נשים. הגידול הניכר בעת האחרונה באפשרויות תעסוקה לנשים הפך את ההשקעה בחינוך של בנות למשתלמת יותר. להורים, בעבר ראו הורים רבים בהשקעה בחינוך בנות זריקת כסף וכובד זמן.

בסוף שנות השבעים ובראשית שנות השמונים חל גידול ניכר במספר הנשים הלומדות במוסדות להשכלה גבוהה, ובמדינות תעשייתיות רבות שווה מספרן למספר הגברים. הנשים לומדות מקצועות שנחשבו בעבר למקצועות המיועדים לגברים בלבד, כגון משפטים, רפואה ומינהל עסקים. ברבות מן הארצות הקומוניסטיות 30 אחוזים מן המהגנרים וכמחצית מן הטכנאים הם נשים, ואולם בארצות אחרות שיעור זה נמוך בהרבה. בשנת 1985 היו בישראל 79.4 אחוזים מכלל הסטודנטים במסלולים השונים להכשרת מורים נשים, 33 אחוזים מן הסטודנטים לרפואה היו נשים, 39.1 אחוזים במשפטים, 32 אחוזים במתמטיקה, סטטיסטיקה ומדעי המחשב, 24.4 אחוזים במינהל עסקים ו-13.3 אחוזים בהנדסה ובארכיטקטורה.

תעסוקה. בחברה הקדם תעשייתית אנשים לא קנו את רוב המוצרים אלא ייצרו אותם במשק הבית. כזה היה גידול מצרכי המזון וכך היה גם סיפוק שאר צרכי הבית, כגון הלבשה, רפואה וחינוך. בית המשפחה היה אפוא יחידה כלכלית יצרנית. לנשים היה חלק חשוב בכלכלת הבית, שהתבססה בין השאר על עבודות יד למיניהן ועל מתן שירותים שונים. רק המהפכה התעשייתית, והמעבר מן הכפר אל העיר שיעקרו במאה התשע-עשרה, הפרידה בין הבית לבין מקום העבודה. הראשונות

סמויים, מפעילה החברה, אף בלי משימ, כדי להרתיע נשים וגברים לבחור בחירה החורגת מן הבחירה המסורתית. ואולם נשים האחרונות גוברת המודעות להשפעות השליליות שיש לציפיות הנוקשות הללו על בני שני המינים, במיוחד על הבנות. להלן נבחן כמה מן ההתפתחויות העיקריות הקשורות בשינויים שחלו בהגדרת תפקידן של הנשים ומעמדם בתחומים שונים.

זכויות פוליטיות (סופרן) - הזכות לבחור ולהיבחר.

עוד בתקופת המקרא היה לנשים חלק בניהול ענייני החברה; כמה נשים היו אף נביאות (רבורה וחולדה) ושלטות (איובל ועתליה) ולרבות היתה השפעה מאחורי הקלעים (בתישבע בשעת המלכת שלמה). אבל כשקמו הדמוקרטיות המודרניות, במאה השמונה-עשרה ובמאה התשע-עשרה, לא הוענקה בהן זכות הבחירה לנשים. מאז אמצע המאה התשע-עשרה היתה הרישה למתן זכות בחירה לנשים לנושא המרכזי כמאבקן של התנועות הפמיניסטיות, שכן הבחירות למוסדות השלטון נחשבו פעולה בסיסית ביותר של החיים הפוליטיים. כאשר זכו הנשים בזכות הבחירה במדינות שהעניקו להן זכות זו, יכלו להפנות את מאבקן לתחומים אחרים של קיפות. המדינות הראשונות שבהן הוענקה זכות בחירה לנשים היו ניוזילנד (1893), פינלנד (1906), נורווגיה (1907), אוסטרליה (1908), דנמרק ואיסלנד (1913). לאחר מלחמת העולם הראשונה, שהנשים לקחו בה חלק פעיל, העניקו גם שרית אחרות את זכות הבחירה לנשים. גם בארץ-ישראל היתה זכותן של נשים לבחור ולהיבחר לוועד הלאומי נושא שנוי במחלוקת. הזכות הוענקה להן בשנת 1926 אחרי שבע שנות מאבק בעיקר בהתנגדות של מפלגות רחיות.

ברוב המדינות ניתנה לנשים קודם כול הזכות לבחור ורק מאוחר יותר הזכות להיבחר; מאוחר הרבה יותר זכו באפשרות של ממש להתמנות או להיבחר למשרות ציבור. בשנת 1975 ריחזה ועדת הארם לעניין מעמד האשה על שמונה אומות המנועות מנשים את זכות הבחירה: בחריין, כווית, ערב הסעודית, טימן, קטר, האמירויות הערביות-המאוחדות, תימן (צנעה) וליכטנשטיין. בליכטנשטיין הוענקה זכות הבחירה לנשים רק בשנת 1984; בשש מתוך שתי-עשרה מחוזות של ניגריה אין עדיין זכות בחירה לנשים.

מעורבות פוליטית.

מעטות הנשים שהגיעו לעמדות מרכזיות של עוצמה והשפעה פוליטית בעולם; אך מספרן גדל והלך בעשור האחרון. עד 1979 עמדו רק ארבע נשים בכל המדינות בראש הממשל במדינתן (אָוה פֶּרוֹן בארגנטינה; סִ'רִימוֹו גִּ'וֹרְדִיִּיקָה בצ'כוסלובקיה; אינְדִירָה גַנְדִי בהודו; וגולדה מאיר בישראל); מאז התארכה הרשימה ונוספו לה מֶרְגֶרֶט תֶצֶד סְבֵגֵלִיה, קוֹרְסוֹן אֶקִינו בפיליפינים וגֶ'וֹ הֶלְסֶ בְּרוֹנְדֶסְלַנְד בנורווגיה. בשנת 1985 היתה בארצות-הברית אשה מועמדת למשרת סגן-הנשיא לראשונה ברבריימיה של המדינה. ברוב מדינות המחקקים בעולם נע שיעור הנשים בין 3 ל-15 אחוז. הסיבות למיעוט מספרן של הנשים בכתי המחקקים הן, בין השאר, הדימוי הקושר הנהגה בגבריות, השעות הארוכות והלא שיריח הכרוכות בפעילות פוליטית, חוסר נסיונם של נשים בתחום זה, שלא היתה להן גישה אליו מאות שנים; וכמוצאה מכל אלה - גם רחיקתם של גברים ונשים להצביע נשים בעמדה של ניהול. בישראל עומד שיעור הנשים בכנסת על 8 עד 12 אחוזים. נשים פעילות יותר בתנועות פוליטיות התוך-מפלגתיות מאשר במערכת הפוליטית הממוסדת.

מעמד האשה בעולם ובישראל

ולרמוקרטיוציה נאוניברסיטאות. כמו תנועות אחרות, הגיעו את הפמיניזם רעיונות של ליברליזם שהרגישו כי לכנייארם זכות להיות בני חורין, שיתייחסו אליהם יחס שווה ושהסדרים חברתיים מבוססים על הסכמה ולא בכפיית רצונו של החוק על החלש.

הפמיניזם החדש נאבק בחוקים מפלים, במנהגים ובאמונות שגרסו נשים נחותות מגברים. השפעת התנועה הפמיניסטית וקשת הנושאים שבהם טיפלה שונה ממדינה למדינה. התנועה היתה חזקה ביותר בארצות-הברית. בעקבות הפעילות הפמיניסטית נגרם שם שינוי תרבותי מרחיק לכת ביחסים שבין גברים לנשים ובהענקת הזדמנות שווה לנשים, במיוחד בתחום התעסוקה. בישראל היתה לפעילות הפמיניסטית משמעות רבה ביצירת מודעות לבעיית האלימות כלפי נשים.

בשנות השבעים החלו ללמד במוסדות חינוך שונים "לימודי נשים" והיום זהו מקצוע שמלמדים אותו במאות אוניברסיטאות ברחבי העולם. בשנות השמונים רוב האוניברסיטאות בישראל מציעות קורסים ולעתים מסלולי לימוד שלמים הקשורים בהבנת ההבדלים בין המינים בחברה. לשני ספרים היתה השפעה מרחיקת לכת על התפתחות הפמיניזם ולימודי נשים: "המין השני" (The Second Sex) מאת סימון דה בובואר ו"המסתורין הנשי" (The Feminine Mystique) מאת קטי פרידן.

בשנת 1975 הכריז האר"ם על עשור האשה. מדינות-חברות הקימו ועדות ארציות לבדיקת מעמד האשה. ועדות אלה אספו נתונים וגיבשו הצעות למדיניות שאותן הגישו לממשלותיהן. שלוש ועידות בינלאומיות נערכו במהלך העשור: במקסיקו (1976), בקופנהגן (1980) ובניירובי (1985). בוועידות אלה התכנסו נשים מכל העולם. החליפו מידע ושיתפו פעולה לשיפור מעמד הנשים. בארצות רבות הפכה הוועידה לזרז של שינויים. בישראל נפגשו ועדות המשנה של הוועדה לבדיקת מעמד האשה במשך שנתיים, בראשותה של חברת-הכנסת אורה נמיר. בשנת 1978 הגישה הוועדה לראשה-הממשלה 241 המלצות לשינוי

מאשר כיחסי בעלות של הגבר על אשתו, אף כי מירת השוויון השוויון הזה נתונים מצבה הכלכלי והשכלתה של האשה לפני נשים מצפות יותר מגברים שיחסי הנישואין יהיו שוויוניים. המשטחה כמקור להגשמה אישית של הנשים ועוררה אותן אלה הביאה השכיחות הגוברת של הגירושין גם להסרתן של אות

מאז סוף מלחמת-העולם השנייה נרשמה בעולם מגמה של ליהיה בשיעורי הגירושין. בארצות-הברית ובסקנדינביה מסתיימים כמחצית הנישואין בגירושין. בישראל עד 1978 נרשמו כעשרה אחוזי גירושין, כלומר אחר מכל עשרה זוגות נישואין מסיימים את החיים המשותפים בגירושין. מאז חלה עלייה בשיעור הגירושין גם אצלנו. החוקרים מסבירים את הדבר של הנשים. גורמים אחרים שהשפיעו על העלייה במספר ומתגרשים היו השינויים בנורמות החברתיות וכאי בהירות שיש לפני הזוג בציפיות שיש להם מחיי נישואין בכלל, וזה מזה בפרט. גידות רבה יותר מרחיקה לעתים בני זוג נשואים מן הפיקוח ומערכת הנורמות של הוריהם.

התנועה הפמיניסטית ועשור האשה מטעם האו"ם.

במאה העשרים היו שתי תנועות פמיניסטיות דקירות. התנועה המוקדמת התמקדה בהשגת זכויות פוליטיות לנשים; היא נעלמה ברוב הארצות זמן-מה לאחר השגת זכות הבחירה לנשים בעשרים השנים שלאחר תום מלחמת-העולם הראשונה. התנועה התעוררה שוב, תחילה בארצות-הברית ובאירופה, בסוף שנות השישים, כאשר תנועות חברתיות נאבקו לשוויון בין שחורים ללבנים, נגד המלחמה בווייטנאם

הפגנה למען שירות צבאי שווה לנשים, פברואר 1979

מדיניות כבד מעמד האישה בישראל. רוח הוועדה סבראשון חברת הכנסת אורה נמיר היה ונשאר עדיין מקור חשוב למדע על מצב האישה בישראל.

סיכום. מעמד הנשים בכל מדינה מוספע מן האקלים החברתי ומאירועים בהקשר רחב יותר. נשים נהנות משוויון רב יותר במדינות שיש להן מסורת פוליטית ליברלית, מתייחסת לזכויות האזרח והן בתהליך של צמיחה כלכלית. שלטונם של ממשלים שמרניים, תנועות דתיות פונדמנטליסטיות ומתן וחוסר עבודה הם קרקע נוחה לחזרה להפרדה המסורתית בין המינים ככוח עבודה וראיית האישה כנחותה מן הגבר.

משמאל: זכויות האישה במאה התשע-עשרה בצרפת: מועמד לבחירות מניע לבית עניים (משמאל) בחושבו כי ייתן להם כסף כדי שיבחרו בו. בהגיעו לדירת אחת המשפחות (ימין) הוא מאוכזב מכך שאין בה "לא גבר ולא בוחר" ומחליט לתת לאשה כמה פרוטות

מימין: זכויות האישה במאה התשע-עשרה באנגליה: קריקטורה שבה נאמר לאשה כי "נשים אינן נחשבות להורים" ולכן אינן יכולות להיות אחראיות לתינוקיהן

עצרת נשים בחצר הטכניון בחיפה

שיעור הנשים מתוך כלל הסטודנטים בארצות נבחרות (1983)

אפריקה

- מצרים (1982) 34%
- גאנה (1981) 17%
- ניג'ר 22%
- אלג'יריה 33%
- אתיופיה 9%
- קניה 29%

אירופה

- איטליה 44%
- צ'כוסלובקיה 43%
- בלגיה 51%
- נורווגיה 44%

אמריקה

- קנדה (1982) 51%
- ארצות-הברית 50%

אסיה

- ישראל 47%
- כווית 55%
- יפן 24%
- ירדן 39%

• המקור: ספר הסנה הסטטיסטי של אינסק'ו.

הדרוזים בישראל הם מיעוט לאומי־דתי ששפתו ערבית. תחילתה של הכת - בסוף המאה העשירית וראשית המאה האחת־עשרה (996-1021), בימי שלטונו של הח'ליף הפאטימי אל־חאכים באמרי־אללה במצרים, הנחשב בעיני הדרוזים להתגלמות אלוהים עלי אדמות. חסידיו של אל־חאפים נרדפו במצרים ונאלצו לעבור ללבנון, שם התרכזה פעילותם הדתית בדרום־מזרח ארץ הארזים, בוואדי אל־תים שממערב לחרמון, חבל־ארץ הכולל חלקים של בקעת הלבנון (אל־בקאע). כיום טונים הדרוזים כמיליון נפש היושבים בסוריה, בלבנון ובישראל. בממלכת ירדן חיים כ־30,000 דרוזים, שהיגרו לשם מסוריה.

דת ופולחן. היסטוריונים וחוקרי דתות רבים התעניינו בדרוזים; אך רק מעטים הצליחו לעמוד על כמה היבטים של אורח־חיהם, מסורתם ופולחנם. השם "דרוזים" אינו אלא כינוי שניתן להם בראשית ימיה של הכת, על־שמו של מונח־מד נשתקן אל־דרזי, שהיה ממייסדי הכת החדשה; הוא תבע לעצמו את כתר הנבואה ונהרג בידי חבריו לכת. אולם שמם האמיתי הוא אל־מוואחידון, כלומר "המייחדים" - עובדיו של אל אחד. מעקרונותיה החשובים של הדת הוא התקִיה, כלומר "הסוואה"; לפי שמאמיניה נאלצו להסוות את קיום מצוותיה בשל הרדיפות שרדפו אותם. התקִיה איפשרה לדרוזים להסתיר את זהותם הדתית, להחזיק למראית עין בדתות אחרות - ולהישרד. עד היום מוסיפים מאמיני הדת לשמור על הסודיות. מבחינה דתית נחלקים הדרוזים ל"רוחניים", הם העוקאל, הערדים, האדוקים בדתם, ולג'יסמאניים, הם הג'והאל, שאינם דתיים. בחיי היומיום נוהגים בני שתי הקבוצות אלה באלה כבוד הדדי, ואין כל ריחוק ביניהם, שכן תמיד פתוחה הדרך לג'והאל להיות לעוקאל, לדתיים. מאפיין חשוב של דת הדרוזים הוא